

YEMÂNÎ

(bk. MUALLİMÎ).

YOLDAŞ

Osmanlı döneminde özellikle Garp ocaklarında askerî zümre mensupları için kullanılan terim.

Sözlükte “aynı yolda yürüyen, aynı ülkü-yü taşıyanlardan her biri, bu ülkü uğrunda iş birliği yapan kimse” anlamındaki **yoldaş** (< yol + daş) kelimesi Osmanlılar devrinde XVI. yüzyıldan beri Kuzey Afrika’daki Garp ocaklarında orduda görev yapan asker ve memurlar için kullanılmıştır. Yoldaş aynı zamanda yeniçeriler arasındaki mensubiyet bağına da ifade ederdi. Daha önce de “nöker” denilen askerî zümrelerin aidiyetini belirtmek için kaynaklarda zikredilmiştir. Fakat ocaklardaki yoldaş daha kapsamlı bir tabire dönüşmüştür.

Cezayir, Tunus ve Trablusgarp’ın Osmanlılar tarafından fethinden itibaren buralarda hâkimiyetin devamlılığını sağlamak ve bölgenin güvenliğini temin etmek için başta Anadolu olmak üzere Osmanlı memleketlerinden ocak yöneticileri tarafından gönderilen görevliler vasıtasıyla gönüllü yazılan askerlere yoldaş adı verilmiştir. Bunların kaynağı Türk gençleri olmakla birlikte esir alınan zümrelerden ve din değiştirerek müslüman olan hıristiyanlardan da yoldaş yazılması söz konusu olmuştur. 1787-1790 Osmanlı-Avusturya ve Rus savaşları sırasında, Rusya’nın düşmanı ve Osmanlılar’ın müttefiki olan İsveçliler Rus gemilerinden kurtardıkları elli üç müslüman esiri Akdeniz üzerinden İstanbul’a götürürken bunlardan otuz dokuzu Tunus Beyi Hammûde Paşa (Hüseynî) tarafından Tunus Ocağı’na yoldaş kaydedilmişti. Ocak yöneticileri, sık sık Anadolu’dan ve diğer Osmanlı memleketlerinden yoldaş toplamak için İstanbul’dan izin talep eder, her defasında sayıları 200 civarında olan Anadolu gencini Tunus, Cezayir ve Trablusgarp’a götürmek üzere yazabilirlerdi. Kaçak yoldaş toplamaya müsaade edilmezdi. Ocaklara yoldaş alınacağı haberini duyan Anadolu gençleri, memleketin her tarafından Batı Anadolu’ya gidip başta İzmir olmak üzere buradaki iskelelerde toplanır, ocak görevlilerince gönüllü asker yazılmayı beklerlerdi. Ancak Osmanlı hükümeti, ocaklarda istenmeyen bir vaziyet ortaya çıktığında

veya adayların hükümetin siyasetine aykırı hareketlerini öğrendiğinde yoldaş toplanmasına izin vermezdi. Bu durum çoğu zaman ocak yöneticilerini sıkıntıya sokardı. Çünkü ocakların geleceği ve güvenliği Osmanlı topraklarından sevkedilecek insan gücüne bağlıydı.

Garp ocaklarına yeni kaydedilmiş yoldaşlar ocaklarda eğitimden geçirilirdi. Terfileri ocakların ordusunda belirlenmiş esaslara göre yapılırdı. Buradaki askerî hiyerarşi ve terfiler fiilî hizmete ve eyalet divanından kazanılan yükseliş derecesine bağlıydı. Ayrıca bilgi, tecrübe ve ehliyet de önemliydi. Ocakların ordusuna yeni dahil edilen yoldaş ordunun en alt kademesini oluşturuyordu. Bunlar ocaklara getirildiğinde önce yeniçeri defterlerine ve bu defterlerde belirtilen bir ortaya numara sırasıyla kaydedilirdi. Bu sıralar çoğu defa onların unvanlarını ve lakaplarını da teşkil ederdi. Yoldaşlar, Tunus’ta her biri yirmi beş-otuz beş kişiden oluşan en az 200-300 ortaya (oda) bölünmüştü. Her bir ortaya “bayrak” denirdi. Çünkü bunlar özel bayraklarıyla (sancak) ayırt edilebilirdi. Odalar odabaşı denilen bir reis tarafından yönetilirdi. Odabaşı, barış zamanında idaresi altında bulunan belli sayıdaki yoldaşla beraber bir odada yatar, seferde orta veya bölük çadırında otururdu. Askerlerin çadırına “hibâ” adı verilirdi. Yeni yazılan askere özel anlamda yeni yoldaş, genel anlamda yeniçeri denirdi. Üç yıl sonra da eski yoldaş olurdu. Cezayir’de terfilerdeki bu durum Tunus’takinden kısmen farklılıklar gösterirdi. Kıdemli asker (eski yoldaş) başyoldaş olurdu. Bu ise bir çadırdaki kalan yirmi askerin kumandanını ifade ederdi. Cezayir’de başyoldaş, bir karargâhın veya etkin bir sıra birliğin yönetiminden sorumlu olan vekilharç yahut kâhya olurdu. Daha sonra da eyalet divanında belli bir yere sahip sefer kumandanı olan odabaşılığa veya bölükbaşılığa yükselirdi.

Tunus’ta ise kıdemli asker başyoldaş olduktan sonra odabaşılığa terfi ederdi. Çok eski yoldaşlar arasından seçilen odabaşılar konumlarını gösteren bir palaska taşırlardı. Eski yoldaşlar tarafından seçilerek terfi ettikten sonra çeşitli haklara sahip biri olarak odabaşı başodalığa yükselirdi. Ardından üye / izleyici sıfatıyla divan danışmanlığını üstlenir ve divan toplantısına katılan üst düzey askerler arasına girerdi. Altı ay sonra da mümkün olduğu takdirde kâhya ve ağa rütbesine ulaşmadan yaya-başı yahut bölükbaşılığa terfi ederdi. Bu makama gelinceye kadar sırasıyla yeni

yoldaş, eski yoldaş, başyoldaş, odabaşı, ardından mühürdar veya muhafız olan solakla başoda yahut danışmanlık makamlarına gelirdi. Bölükbaşılar ağalar tarafından başkumandan olarak değerlendirilirdi. Cezayir’de altmış kadar bölükbaşı vardı ve bunlar arasında rütbe farklılığı yoktu, ancak bazılarının ayrıcalıkları olabiliyordu. Bölükbaşılardan en eskisi altı ayda bir çavuşbaşı veya başçavuş unvanını almak için seçilirdi. Bölükbaşılar divan üyeliği görevini yerine getirdikten sonra bunların eskileri, eyalete birkaç bölge ya da şehirde konuşlanmış garnizonda hizmet ve kumanda amacıyla divandan ayrılarak ağa unvanını alırdı. Tunus’ta bir şehrin garnizonunda ağalığa yükselen bölükbaşı bölge idaresinin kumandanlık ve hâkimlik görevlerini de yapabiliyordu. Bölükbaşı kendi idaresindeki yoldaşların ücretlerinin ödemesi hususunda maaşlı askerlerin listesini yapar, bunu bir yazı ile ilgili makama bildirirdi. Beylerbeyi de divan hocasına bir tezkere yollayarak yoldaşların maaşlarının odabaşılara teslim edilmesini isterdi. Uzun bir hizmet döneminin ardından ağalar emekliye ayrılır ve emeklilikte de maaşlarını alırlardı. Daha sonra da Cezayir’deki beylerbeyinin yardımcısı olan kâhyanın veya Kostantine’deki kâidüddârın mahkemelerinin ya da şeyhülbeled mahkemesinin üyesi olurdu. Bir yoldaşla bir yerli kadının evliliğinden doğan ve “kuloğulları” denilen çocuklar Garp eyaletlerinin ordusunda yer alabilir, orduda bütün görevleri ve işleri yapabilirlerdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed es-Sagîr b. Yûsuf, *el-Meşra’u l-mekki: Chronique tunisienne (1705-1771)* (trc. V. Serres – M. Lasram), Tunis 1900, tür.yer.; Aziz Samih İtler, *Şimali Afrika’da Türkler*, İstanbul 1937, II, tür.yer.; Taoufik Bachrouch, *Formation sociale barbaresque et pouvoir à Tunis au XVIIe siècle*, Tunis 1977, tür.yer.; J. J. Marcel, *Histoire de Tunis*, Tunis 1979, s. 144-228; A. Rousseau, *Annales tunisiennes*, Tunis, ts. (Editions Bouslama), tür.yer.; M. P. les Rozet, “Univers ou histoire et description de tous les peuples, de leurs religions, mœurs, coutumes, etc., Alger”, *Algérie-états tripolitains*, Tunis 1980, s. 1-32; M. E. Carette, “Algérie”, a.e., tür.yer.; İbrahim Güler, “Osmanlılar Devrinde Tunus’ta Sivaslı ve İç Anadolu’lu Gençler”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Kültür-Turizm ve Ekonomi Bilgi Şöleni (15-17 Mayıs 2003, Sivas) Bildirileri*, Sivas 2003, s. 59-86; a.mlf., “Osmanlılar Devrinde Diyarbakır-Kuzey Afrika İlişkileri: Garb (Batı) Ocaklarında Diyarbakırlı Gençler”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Diyarbakır: Diyarbakır in the Ottoman Era* (ed. Bahaeddin Yediylidiz – K. Tomenendal), Ankara 2008, s. 325-341; a.mlf., “Bodrum’un Garb Ocakları ile İlişkileri ve İşlevleri: Garb Ocaklarında Bodrumlular”, *Osmanlılardan Günümüze Her Yönüyle Uluslararası Bodrum Sempozyumu*

(24-25 Ekim 2007), Bodrum 2008, s. 397-414; a.mlf., "Inventaire partiel des documents turcs des archives nationales de Tunisie", *Anatolia Moderna: Yeni Anadolu*, VII, Paris 1997, s. 59-78; a.mlf., "Tunus Milli Arşivi'nde Bulunan Türkçe Belgelerin Kısmi Kataloğu", *TTK Belleten*, LXII/234 (1999), s. 529-550; a.mlf., "La question du recrutement des troupes d'Anatolie pour le service de la Tunisie à l'époque ottomane (XVIIe-XVIIIe siècle)", *Anatolia Moderna: Yeni Anadolu*, X, Paris 2004, s. 53-59; A. Raymond, "L'Afrique du nord dans la période précoloniale", *Encyclopédie générale de l'Islam*, Cambridge 1986, s. 179-222.

İBRAHİM GÜLER

YOZGADÎ, Yusuf Ziya

(1854-1918)

Şair, yazar ve devlet adamı.

Yozgat'ta doğdu. Babası Hasan Hayri Paşa'dır. *Bârîka-i Teessür* adlı kitabından annesinin istab-ı âmire pâyelilerinden Hasan Ziyâeddin Bey'in kızı olduğu anlaşılmaktadır. Rüşdiyenin ardından özel muallimlerden Arapça ve Farsça öğrendi, sülûs ve nesih hatlarından icâzet aldı. İlk memuriyetine Yozgat Tahrirat Kalemî'nde başladı. Babası Kırşehir mutasarrıflığına getirilince kendisi de Kırşehir Tahrirat Kalemî'ne nakledildi. Bir süre sonra Yozgat'a döndü ve temyiz meclisi kalemine girdi. 21 Ağustos 1872'de meclisin hukuk başkâtibeti refikliğine tayin edildi, 1874'te livâ idare meclisi kâtipliğine geçti ve uzun müddet burada kaldı. Eylül 1882'de Yozgat tahrirat müdürlüğüne gönderildiyse de göreve başka birinin tayini sebebiyle açıkta kaldı. Bu süre içinde Akdağmadeni kazasındaki Rum ahaliden bir kısmının Rusya'ya göç etme hazırlığı yaptığı iddiasını araştırmakla görevlendirildi. 27 Haziran 1883'te Yozgat Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi başkanlığına getirildi. Fakat yerli halktan ve ileri gelen bir aileden olduğu gerekçesiyle Yozgat'ta istihdamı uygun görülmedi, 25 Ağustos 1886'da azledildi. Kırşehir Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi'ne ve ardından Niğde Bidâyet Mahkemesi müddeiumum muavinliğine tayin edildi. 9 Temmuz 1889'da becayış suretiyle Kırşehir'e ve oradan 2 Şubat 1891'de Lüleburgaz'a aynı görevle nakledildi. 1892'de Kengri (Çankırı) Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi başkanı oldu.

Memuriyet hayatı oldukça hareketli geçen Yusuf Ziya Bey, tahrirat müdürlüğü esnasında iki defa ikişer ay süreyle vekâleten Yozgat mutasarrıflığı görevini yürüttü. 1888 yılında Ankara'da meydana

gelen kıtlık yüzünden Avanos ve Keskin kazaları halkının ihtiyaçlarını temin maksadıyla Yozgat sancağından erzak sevki için oluşturulan komisyonda görev aldı. Musul'da ceza dairesi, Adana'da bidâyet mahkemesi reisliği yaptı. Edirne'de ceza dairesi başkanlığından sonra 22 Haziran 1904'te Trablusgarp Vilâyeti İstînâf Mahkemesi müddeiumumiliğine tayin edildi ve iki yıl burada kaldı. 24 Eylül 1910'da son görev yeri olan Üsküdar Bidâyet Mahkemesi üyeliğine getirildi. İbnülemin Mahmud Kemal'in kaydına göre Üsküdar'da görevi başında iken felç geçirdi ve beş altı gün sonra 1918 Nisanında vefat etti. Mezarı İstanbul Merkezefendi Kabristanı'ndadır. Dindar, gayretli ve eser telifine önem veren bir zattı. Hizmetlerinden dolayı rütbe-i sâniye, dördüncü rütbeden Mecîdî nişanı, Osmanlı nişanı ve Hamidiye-Hicaz Demiryolu madalyaları ile ödüllendirilmiştir. Çoğu basılı yirmiden fazla eser kaleme alan Yusuf Ziya Bey hukukçu kimliğine rağmen dil, tarih ve coğrafya alanında da eser vermiş, görevde bulunduğu yerleri çok iyi gözlemleyerek izlenimlerini seyahatnâme şeklinde kaleme almış, eserlerinde Ziya, Ziyaeddin, Yusuf Ziya, Ziya Hayri ve Yusuf Ziya Yozgadî isimlerini kullanmıştır.

Eserleri. 1. *Müntehabât-ı Şehnâme-i Firdevsî* (İstanbul 1306). *Şâhnâme*'den seçilen beyitlerle Firdevsî'nin kısa biyografisini ve bazı kelimelerin sözlüğünü içeren manzum bir eserdir. 2. *Türki, Arabî, Fârsî Medâr-ı Mükâleme* (İstanbul 1306). Bu eser de manzum olup taşrada Arapça ve Farsça öğretiminde talebenin tercüme ve terkiplere alıştırılması amacıyla yazılmıştır. 3. *Mir'ât-ı Muhammediyye ve Menâkıb-ı Ahmediyye* (İstanbul 1313). Çankırı Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi reisliği döneminde telif edilen manzum ve mensur bir siyer kitabıdır. 4. *Tabsıra yahut Adana Temâşâsı* (Adana 1314). Müellifin Adana Bidâyet Mahkemesi reisi iken kaleme aldığı, Adana tarihçesini ve Adana'nın sosyoekonomik özelliklerini ihtiva eden yirmi üç sayfalık mensur bir risâledir. 5. *Kastamonu, Küre İnebolu Temâşâsı* (Adana 1314). Bölgenin tarihî ve coğrafi hususiyetleriyle yazarın buradaki izlenimlerini içeren manzum bir eser olup Ali Tavşancıoğlu tarafından Latin harflerine aktarılmış, sonuna da eserin tıpkıbasımı eklenmiştir (Yozgat 2011). 6. *Temâşâ-yı Celâl-i Hudâ* (Kastamonu 1314). İki buçuk yaşında iken kaybettiği oğlunun hikâyesiyle Yozgat ve Kırşehir

yöresine yaptığı gezilere dair notları içeren mensur bir eserdir. 7. *Zemzeme-i Zafer* (Sakız 1315). 1897 Osmanlı-Yunan savaşıyla ilgili tarihlerin yer aldığı on sekiz sayfalık bir şiir kitabıdır. 8. *Birinci Mecmûa-i Eş'arım yahut Nevbahârım* (Sakız 1316). Beyhan Çelik eser üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır (bk. bibl.). 9. *Temâşâ-yı Âlem* (İstanbul 1316). Gezegenlerin özellikleri, dünyaya uzaklıkları, ay ve güneş tutulması, karalar ve denizler gibi coğrafi ve kozmografik bilgilere dair mensur ve manzum bir eserdir. 10. *Evsâf-ı Seniyye-i Hamidiyye'den Bir Şemme* (Sakız 1316). Bu manzum ve mensur eseri 1888'de Ankara'daki kıtlık esnasında oluşturulan komisyonda kendisine görev verilmesinden duyduğu memnuniyeti ifade ve padişahıtan gördüğü iltifata teşekkür etmek için kaleme almış olup toplantılarda yaptığı konuşmaları da içermektedir. 11. *Bârîka-i Teessür* (İstanbul 1325). Babası Hasan Hayri Paşa'nın ayrıntılı özgeçmişiyile onun ölümü üzerine yazdığı şiirlerin bulunduğu manzum ve mensur bir risâledir. 12. *Meb'ûsâna Rehber: Hürriyetin Osmanlılara Hitâbı* (İstanbul 1326). Eserde mebuslara Osmanlı Devleti'nin siyasî, idarî, malî, hukukî durumuyla ilgili bilgi verilir. 13. *Vâveylâ-yı Peder yahut Evlâd Acısı* (İstanbul 1330). Üsküdar'daki mahkeme üyeliği döneminde kaleme alınan manzum-mensur eserde, müellifin daha önce kaybettiği iki oğlunun acısı yanında Yusuf Celâleddin adlı üçüncü oğlunun da ölümü üzerine yazdığı şiirlere yer verilmiştir. Yusuf Ziya Bey'in basılmamış bazı eserlerinin de bulunduğu *Vâveylâ-yı Peder*'in so-nundaki listeden anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, DH.SAİD.d., nr. 003/1032, 150/159; BA, İrade-Dahiliye, nr. 888/7019; Yusuf Ziya Yozgadî, *Bârîka-i Teessür*, İstanbul 1325, s. 4; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 2075-2076; Abdulkarim Abdulkadiroğlu – F. Hakan Özkan, "Osmanlı Dönemi Yozgatlı Şeyhler, Bilim Adamları ve Şâirler", *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, İstanbul 2000, s. 74; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 573; Yunus Özger, *Sicill-i Ahval Desterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgatlı Devlet Adamları*, İstanbul 2010, s. 253; a.mlf., "Yusuf Ziya Yozgadî ve Temâşâ-yı Celâl-i Hudâ Adli Eseri", *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 28, Ankara 2011, s. 115-150; Ali Tavşancıoğlu, *Yusuf Ziya Yozgadî ve Kastamonu Küre İnebolu Temâşâsı*, Yozgat 2011, s. 25; Beyhan Çelik, *Yusuf Ziya Bey ve Birinci Mecmûa-i Eş'arım Yâhud Nevbahârım: İnceleme-Metin* (yüksek lisans tezi, 2012), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 3-4.

YUNUS ÖZGER